

I. PORZĄDEK SĄDÓW NA SEJMIE WALNYM W KRAKOWIE NA ŚWIĘTĄ PRYSKĘ ZŁOŻONYM POSTANOWIONY

Zygmunt^a August z Bożej łaski Król Polski, wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie etc. pan i dziedzic. Oznajmujem wobec wszystkim i każdemu zwłaszcza jako co komu na tym należy, iż My za radą panów rad Naszych duchownych i świeckich i z przyzwoleniem posłów ziemskich, szukając obyczaju, którymby zaszło a zależało zdawna sprawy ludzkie mogły^b być snadnie wedle starodawnego w prawie opisanego porządku odsądzone, do roku tylko, to jest do przyszłego bliższego Sejmu, taki obyczaj tu na Sejmie należeliśmy i uchwalili, jako najdujemy i uchwalamy.

Naprzód, aby assessorskie sądy po tym sejmie i też roki, które królewskimi zową, nie były sądzone w tym czasie a w tym roku.

Item, aby już na ten czas o wszystko, o co^c by kto jedno kogo z powiatu do dworu wyzwał, odesłano było do sądu ziemskiego cum assignatione termini, na roki blisko przyszłe, ^ddo onego powiatu^d, w którym jest pozew na kogo położon. Ale **criminales citationes et causae**, aby były obesłane na wiece w każdym województwie^e przyszłe sądzone, wyjąwszy causę o najazd domowy Jana Węgrowskiego, którą My sądzić będziemy, i też^f wszystkie, które w tym roku będą przed wiecami, albo do Nas albo na wiece przypadać, wyjąwszy telko rzeczy Nasze Królewskie, tak persony Naszej jako imienia i pożytków Naszych jakożkolwiek dotykających, które nie kto inny jedno My jako i przodkowie Naszy z pany radami sądzić mamy. A tam dopiero gdzieby sąd uznał wiecowy, być **causam mere criminalem**, aby **cum assignatione termini** strony na sejm^g były odesłane, gdyż się do sądu ziemskiego i grodzkiego o wiele dotkliwych rzeczy pozywać mogą wedle statutu. A nie żeby kto kogo **ad instigationem officii**, za dworem pozywać miał okrom albo wyjąwszy, iżby kto dochodów do skarbu Naszego powinowatych nie ^hwydał, albo o którą inną rzecz Naszą, a owszem, aby na takowe wina w statucie^h **contra evocatores de proprio districtu** opisana, tamże u sądu wiecowego była extendowana, którzy lada o co za dworem pozywają, przeciw **statutum**ⁱ to czyniąc. Jak też apellacje od komissarzów i od podkomorzów i od urzędów grodzkich, jako gdzie iść mają na wieca przyszłe wszystkie odsyłamy.

Causi wszystkie, którekolwiek już były na wiecach sądzone i teże^j, które już były u sądu assessorskiego praktykowane i które są od panów assessorów remittowane **propter prolixitatem** do Nas i teże^k, które są słuchane przez Nas i na deliberacyjej zawieszone i które są skazane, a **mere** per **appellationem** od sądu assessorskiego do Nas appellowane, My na terażniejszym sejmie sądzić i bez dalszego limitowania odsądzać będziemy i ty też które by były z wieców przed pany assessory przyszły, a od assessorów do Nas remittowane.

Aby więc ty sądy tym pilniej były odprawowane, sędzia żadną inszą przyczyną, chyba chorobą, wojną, morem mógłby odkładać i tu na przyszłych rozech ma przysiąc jako **vera infirmitate** albo **legali impedimento impeditus** na sądzeniu roków nie był.

Panowie wojewodowie, kastellani i inni urzędnicy każdego województwa aby wieca sami osobami swemi, nie zasadzając innemi sądzili, ani czym^l innym z tego się wymawiając, jedno prawdziwą chorobą a poselstwem **extra Regnum**. A takowe sądy abo roki aby na zwykłych miejscach i ty już tego czasu i dnia naznaczonego sądzili, to jest w województwach górnej Polski:

Posnanie feria secunda post festum sancti Francisci [5 X].

In Calisz feria secunda post festum sancti Lucae^m [19 X].

Gneznae feria secunda post Simonis et Judae apostolorum [30 X].

Siradiae feria secunda post Crucis in autumnno [14 IX].

Lanciciae feria secunda post festum Omnium Sanctorum [2 XI].

^a Szymund Ossol.; *Sigmunth MK*, t. 83; *Sigmund MK*, t. 84. ^b mogli co co *MK*, t. 83. ^{d-d} do powiatu onego *MK*, t. 84. ^e wojewoczhwie *MK*, t. 83. ^f Brak w *MK*, t. 83; ty *MK*, t. 84. ^g siem *MK*, t. 83, 84. W *MK*, t. 83 słowa te dopisane są pod tytułem z odesłaniem: ut supra. ⁱ stautum *Ossol.* i tyż *MK*, t. 83. ^k tyże *MK*, t. 83. ^l tym *MK*, t. 84.

^m *MK*, t. 83 dodaje: Ewangelistae.

In Brzeście feria secunda post Bartholomei [25 VIII].

Viadislaviae feria secunda post festum Nativitatis Mariae [9 IX].

In terra Dobrzinensi feria secunda post festum sancti Michaelis in Lipno [30 IX].

In Ploczko feria secunda post festum sancti Lucae [19 X].

In palatinatu Mazoviae in locis ex antiquo consuetis diebus ut in constitutionibus palatinatus Mazoviae apparet.

In terra Ravensi feria secunda post Martini [13 XI].

In terra Sochaczoviensi feria secunda post festum sanctae Catherinae [27 XI].

In terra Gostinensi feria secunda post festum Conceptionis Beatae Virginis Mariae [9 XII].

W mniejszej Polsce, iż zdawna są czasy w statucie postanowione, wedle tych tam tedy czasów mają być sądy wiecowe sądzone i odsądzane bez wszelakiego odkładania na każdym miejscu pod winą **privationis officii** wedle statutu, by też który z urzędników prze[z] wyższe mianowane przyczyny nie był albo nie mógł być. W ruskim też województwie tak w powieciach wieca mają być sądzony:

W Chelmie w poniedziałek pierwszy po świętym Wawrzyńcu [14 VIII].

W Haliczu w poniedziałek po świętym Bartłomieju [28 VIII].

We Lwowie w poniedziałek po Narodzeniu Panny Maryjej [11 IX].

W Sanoku w poniedziałek po świętym Michale [2 X].

W Przemyślu w poniedziałek po świętym Franciszku [9 X].

Ale iż **sine dilatore**ⁿ nikt nie może być deferowan o nie zasiedzenie miejsca swego na wiecach, sędziowie tedy wiecowi będący, zasiadwszy skoro i dawszy wywołać i zapisać poczęcie sądów wiecowych, będą powinni listownie **absentem dignitarium seu officialem**, Nam, także i instygatorowi Naszemu na dworze Naszym będącemu deferować. A takowy list ma być staroście albo^o podstarościemu onego powiatu albo województwa głównemu przez woźnego i ślacheica posłań. Aby takowy list był posłań ku Nam, albo instygatorowi pod winami na starosty omieszkawale urzędu starościego opisaniami. A tam instygator pod takową winą **privationis officii** będzie powinien onego deferowanego pozwać na walny sejm^p i przeciwko jemu instygować **ad extendendum contra tales dignitarios et officiales negligentes statutum**.

Item pozwany takowy od instygatora ma mieć rok zawity na walnim sejmie, za położeniem pozwu cztery niedziele przed rokiem naznaczonym na pozwie. Na którym wywodu około niebytności swej nie ma mieć inszego, jedno wedle statutu. A nic innego na pomoc nie ma brać, a stronie przedsię będzie wolno czynić o szkody tak z dygnitarzmi nie będącymi na wiecach, jako z starostami omieszkałym o nie odesłanie listu, także z instygatorem, gdzie by który z nich takowej terażniejszej konstytucyjy wypełnić omieszkał albo zaniedbał. A My na Sejmie przyszłym będziemy z powinności dojrzania sprawiedliwości ludzkiej, **ad instigationem officii**^r takowe pozwanie bez wszelakich odkładów dalszych wedle prawa i statutu osądzić.

A tak tedy, gdy sąd takowy wiecowy słusznie zasiędzie miejsce swe wedle prawa pospolitego i dawnego postanowienia, ktobykolwiek od takiego blisko przyszłego sądu i dekretu wiecowego apellować śmiał^s, aby tamże sędziom wiecowym był powinien 'takowy położyć'^t dwadzieścia grzywien, które to dwadzieścia grzywien mają być włożone i zostawione w kancelaryjej ziemskiej, tak długo i prze[z] ten sposób, iż gdzie by przez Nas na walnym sejmie takowa sentencja^u 'wiecowa była retraktowana', mają być takowe dwadzieścia grzywien onej stronie zasię z kancelaryjej na pierwszych rocach albo na położenie ksiąg po onym sejmie zupełnie wroczone.

A iż wiele akcyjej być by mogło i przytoczyć się na wieca, ktoreby z swej głównej rzeczy et valore nad dwadzieścia grzywien mniejsze były, albo za to nie stały takowej apellacyjej, aby sześć grzywien za winę temże obyczajem jako i ten dwadzieścia grzywien położyć tamże był powinien.

ⁿ delatore MK, t. 83. ^o albo Ossol. ^p siem MK, t. 83, 84.^q czterzy MK, t. 83. ^r MK, t. 83 dodaje: Nostri. ^s chciał MK, t. 83.^t położyć takowy MK, t. 84. ^u sentencja była retraktowana wiecowa MK, t. 84; w MK, t. 83: brak: wiecowa.

Ale żeby i stronie szkoda była nagrodzona od onego, który apelluje od dekretu wiecowego, tedy strony na sejmie przed Nami będą mieć zawity rok z sobą o szkody odpowiadać bez odsyłania do onego prawa znowu o szkody, ci i takowi i teże tym obyczajem, którym by mere z prawa pospolitego przyszło o szkody odpowiadać, **alias iuxta citationem et processum causae**.

I tamże już jako o główną rzecz, także też i szkody ktoreby kto wedle prawa pospolitego powinien być odpowiadać, aby przez dekret Nasz około dowodów na szkody strony z sobą były rozprawione.

Panowie sędziowie wiecowi aby sądów nie odwoływali swoich ani się rozjeżdżali z nich, aźby wszystkie sprawy na on czas przed sądy wiecowe przypadłe odsądzi i dosądzi, a iżby rejestru z powiatu pierwszego aż do ostatecznego w onym województwie dosądzi.

A iż się już we wszystkich województwach pewny dzień ku sądzeniu wieców naznaczył, **pro maiori** aby nikt na wiecach brać nie mógł.

A gdzieby więc wojewoda albo który z dygnitarzów umarł w którymkolwiek województwie, albo teże przestrzegając się pracę i nakładu być nie mógł albo nie chciał, My w onym województwie inną osobę tam osiadłą naznaczyć i deputować będziemy. A wszakoż, kiedyby który nie w czas spuścił dostojęństwo albo urząd, **simili poena** ma być karan, jakowa jest ustawiona na temere omieszkałe wieców. A wszakoż subdelegat być dawan nie ma, jedno gdzieby umarł albo spuścił urząd. Wyjąwszy hetmany, którzy dla potrzeby Rzeczy Pospolitej, by się jej nie omieszkało, będą mogli swoje miejsca zasadzić.

Gdzieby który z dygnitarzów i z urzędników na wiecach z którejkolwiek przyczyny nie był albo nie mógł być, tedy przedsię od innych będących dygnitarzów i urzędników wieca mają być sądzone. A wszakoż jako wyżej jest opisano, o szkody od stron i teże o winę będzie mogło być czyniono.

Gdzieby wieca prze[z] przyczyny jakowe słusznie i w statucie opisane nie doszły w którym województwie, wszyscy wobec któremkolwiek Nok przepadł^v albo przepadnie z jakimikolwiek sprawami i z jakiegokolwiek roku na blisko przyszłe wieca, ci potem na ^wblisko przyszłych^w wiecach będą mieć rok, albo na walnym sejmie blisko przyszłym quod prius **eorum in Regno fuerit celebratum**.

Nowo też wszczęte już po tej konstytucyjnej causi i pozwy, dekrety i przypozwy będą wolne od tego postanowienia niniejszego, ale staradawnym porządkiem i stopniami^x prawa mają być sprawowany.

Ale iż posłowie ziemscy z Brzeskiego, Inowrocławskiego województw i Ziemie Dobrzyńskiej około porządku tego sprawiedliwości ludzkiej przekładali przed Nami inne doległości

i rozkazanie braciej swojej i prosili, aby według zadania panów rad Naszych, którzy byli na to wysadzeni, w tym porządku byli zachowani około apellacyjej od wieców, to jest gdy sąd wiecowy zasiędzie miejsce swe wedle prawa pospolitego i dawnego postanowienia, aby żadna strona od zgodnie namówionego dekretu apellować nie mogła, ani apellacyja była żadnej stronie dopuszczona. A gdzie by wszystkich zupełnie dygnitarzów i urzędników wiecowych dekret zgodni nie był, tam będzie stronie **gravate** apellować wolno, wedle dawnego postępk^y prawnego.

A takowa (teraźniejsza **authoritas** wiecom, tylko **pro hac vice**, to jest na jednych wieców odsądzenie ma się rozumieć, prawom i statutom dawnym po odsądzeniu takowych a teraźniejszych

wieców nic nie derogując na przyszłe czasy.

Dan w Krakowie na Walnym Sejmie w piątek przed Kwietną Niedzielą roku Pańskiego MDLIII [24 III 1553], a Królestwa Naszego XXIII. Na rozkazanie Jego Królewskiej Miłości własne.

^v przypadł rok MK, t. 84. ^{w-w} przyszłych blisko Ossol. ^x stopniny MK, t. 83, 84. ^y postempku